

СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

7. Винниченко Володимир. Щоденники (1938 – 1945) // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 76 – 89.
8. Винниченко Володимир. Щоденники (1949) // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 65 – 79.
9. Головка Б.А. Філософська антропологія: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 240 с.
10. Киркегор Серен. Наслаждение и долг / Перевод с датского П.П.Ганзена. – 3-е издание. – К.: Air Land, 1994. – 504 с.
11. Листи дружні і сердиті // Капрійські сюжети: “Італійська” проза Михайла Коцюбинського та Володимира Винниченка / Упоряд. В. Панченко. – К.: Факт, 2000. – 496 с. – С. 441 – 470.
12. Панченко В. Марксист, який хотів залишитися українцем. Володимир Винниченко // Україна Incognita / За загальною ред. Л. Івашиної. – К.: Факт, 2002. – 400 с. – С. 271 – 282 / За матер. архіву Володимира Винниченка у Колумбійському університеті (США).
13. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка. – Вінніпег: Друкарня Видавничої С-ки Тризуб, 1975. – 213 с.
14. Сартр Ж.П. Екзистенціалізм – это гуманизм // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990. – 398 с.
15. Сартр, Жан-Поль. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Пер. з фр. В.Лях, П.Тарашук. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 854 с.
16. Сиваченко Галина. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К.: Альтернативи, 2003. – 280 с.
17. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства).

Валентина Дротенко, кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

У статті йдеться про значення текстологічної версії постмодерністської філософії для сучасної культури з огляду її методологічного потенціалу. Зокрема розглядається поняття “рансгресія” у контексті порівняльного аналізу постмодерністської і синергетичної парадигм та конгруентності їхніх методологічних підстав.

Постановка проблеми. В постнекласичній філософії статусу парадигми набуває поняття “відмінність” (difference) як філософське начало (Дельоз), що конститує постнекласичну філософію у якості “філософії відмінності”. На зміну лінійному баченню процесуальності приходить нелінійне (за визначенням І. Пригожина, універсум відкривається як дещо багатоваріантне) з новим баченням детермінаційних відношень (неодетермінізм), з новим розумінням темпоральності світу (“перевідкриття” часу), з новими ідеалами пізнання (ідіографізм). Сучасна філософія, з погляду Дерріда, це – філософія “за межі філософії” (“ad marginem”), де неможливо виокремити онтологічну чи соціально-філософську проблематику, відмежувати їх від філософії культури чи філософії мови. Для постнекласичного типу філосо-

фування властива радикальна відмова від Логосу (“логотомія”), формування *постметафізичного мислення* і концептуальних засад “*метафізики відсутності*”, де позбавляється сенсу філософський понятійно-категорійний апарат (“смісл”, “значення”, “сутність”). Змінюється *специфіка рефлексивного осмислення культури*. Від ідеалу гармонії людини і світу (в класичній культурі) через усвідомлення діалектичної суперечливості динаміки культури (в некласичній) до *трансгресії* у сучасній культурі (на думку Фуко, людству ще потрібно знайти ту мову, яка, подібно до діалектики, стане тим мисленнєвим простором, що виразить трансгресивний досвід людства) [2].

Аналіз останніх досліджень. Наприкінці 70-х рр. XX ст Г.П. Щедровицький [1, 64] зафі-

СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

ксував послідовність розвитку європейської думки від філософії до науки, у якій редукується когнітивний суб'єкт, до методології – саморозвивальної діяльності мислення. Процесуально ці етапи окреслено так: докласичний період (від міфології до філософії), класичний (від філософії до науки), некласичний (від науки до методології), постнекласичний (від методології до обчислювання і програмування), чим увиразнено особливість постнекласичного знання – деантропологізацію. У культурі цей етап збігається з постмодернізмом і виявляє саму суть епохи постмодерну. В.А. Кутирєв зазначає, що постмодернізм не є подоланням модернізму з метою повернення до класики. Навпаки, він – логічне його продовження, гіпермодернізм, ідеологія деантропологізації та елімінації предметно-буттєвого світу, універсальний технологізм [там само].

У монографії М.А. Можейко “Становление теории нелинейных динамик в современной культуре. Сравнительный анализ синергетической и постмодернистской парадигм” [3] уперше обгрунтовано гіпотезу, що процес формування методології переднього краю – *концепції нелінійних динамик* – об'єктивно здійснюється в сучасній культурі двома векторами знання – природничого (*синергетикою*) і гуманітарного (*філософією постмодернізму*). Порівняльний аналіз постмодерністської і синергетичної парадигм розкриває конгруентність їхніх методологічних підстав, а саме:

- феномен самоорганізації нестабільного середовища постає предметом вивчення практично усіх постмодерністських аналітиків, а вихідним принципом постмодерністських моделей є креативний потенціал нерівноважного хаотичного середовища (ризوما, еротика тексту, хронос, номадологія);

- у постмодерністських аналітиках змодельовано біфуркаційну природу процедури самоорганізації; проаналізовано ігрову модель універсуму і виявлено фундаментальний статус випадкової флуктуації в динамічних процесах (дискурс, неодетермінізм);

- у синергетиці і постмодернізмі виявлено конгруентність інтерпретації феномену внутрішнього і зовнішнього (концепція інтертекстуальності, концепція складки в постмодернізмі парадигмально збігаються із синергетичним тлумаченням ролі зовнішнього середовища в самоорганізованих процесах);

- ізоморфізм методологічних настанов синергетики і постмодернізму в тлумаченні макротрансформацій, які є результатом взаємодії складових елементів на мікрорівні (“дикий досвід”);

- парадигмальні матриці нелінійного опису хронологічно паралельно, однак змістовно незалежно розробляються і у межах синергетичної, і у межах постмодерністської традицій, що свідчить про виникнення в сучасній культурі інтегрованої системної методології дослідження нелінійних процесів.

Мета статті. На підставі аналізу окреслених досліджень розкрити значення постмодерністської філософії для сучасної культури з огляду її методологічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. М.А. Можейко зазначає, що постмодернізм виконує притаманну філософії функцію – функцію вироблення і концептуальної апробації поняттєвих засобів опису та аналізу тих форм і рівнів організації, якими тільки оволодіває сучасна культура. Відбувається шліфування поняттєвих засобів, необхідних для адекватного опису нерівноважних самоорганізованих систем. Філософія постмодернізму формує специфічну модель бачення реальності, що ґрунтується на креативній хаотичності й семіотичній артикульованості буття (постмодерністська чуттєвість, іронія, *deja-vu*), розробляє специфічні ідеали і норми опису й пояснення світу (нарратив, принцип нон-селекції), ідеали і норми організації знання (поворот від стратегії *alterity* до стратегії *mutuality*). Постнекласичний тип філософування виходить за межі опозиції “можливості й дійсності” та “неможливості”, що властива для класики і некласики, і реалізує побудову своїх моделей в модальності “неможливості”.

Для класики опозиція “суб'єкт – об'єкт” є фундаментальним принципом, семантичним стрижнем філософської ментальності, що організує предметно і структурно увесь простір філософського мислення. Для некласичного типу філософування суб'єкт-об'єктна опозиція втрачає основоположний статус; формується семантико-аксіологічний вектор філософування (психоаналіз, марксизм, феноменологія). Постнекласичний тип філософування не тільки руйнує суб'єкт-об'єктну опозицію, але й здійснює послідовну деструкцію її складових – концептів “об'єкт” і суб'єкт” (“смерть суб'єкта”).

Стосовно типу філософської раціональності класика характеризується домінуванням граничного раціо-логіцизму як атрибутивної властивості філософського мислення і філософування взагалі, що отримала критику в некласичній філософії ХХ ст. У постнекласичній філософії відбувається подальша критика “логоцентризму” (Крістева, Дерріда). Унаслідок “дискурсу всезагального” поступається плюралізові мовленнєвих ігор. Натомість універсальної раціональності і універсальної мови легітимності набувають усі мови й раціональності.

СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Щодо використання категорійного апарату класика орієнтована на визначеність змісту понять; некласика моделює невербальні форми філософування; постнекласика відмовляється від будь-якої "ідентичності". Поняттєві засоби вираження думки (як способу фіксації реальності) замінюються *симулякрами* (способом фіксації принципово нефіксованих станів). Термін, запозичений у Платона ("копія копії"), використовується для позначення позাপоняттєвої фіксації трансгресивного досвіду – „симуляція понять” (Батай). Моделювання універсуму в класичній філософії здійснює онтологія (натурфілософія, філософія природи); в некласичній філософії відбувається криза класичної онтології – універсум моделюється на підставі принципової релятивності (принцип онтологічної відносності); постнекласична філософія остаточно заперечує саму ідею моделювання універсуму як автохтонного і цілісного, відмовляючись від поняття "об'єкт": Єдиною формою артикуляції буття стає "*наратив*", а його метафорою – "*руїни*" (принципова фрагментарність світу, хаос, Хаосмос). Постнекласична концепція симуляції свідчить про неможливість артикуляції будь-якої реальності. *Гіперреальність*, як віртуальний результат симуляції реального, не може претендувати на онтологічний статус. З огляду постнекласики, вся філософська традиція ретроспективно інтерпретується як послідовний розвиток і поглиблення ідеї деонтологізації аж до відмови спроб універсального моделювання буття в постмодернізмі.

У сфері моделювання соціальних процесів перехід від класики до некласики пов'язаний із трансформацією парадигми соціального реалізму у парадигму соціального історизму (соціологія), а перехід від некласики до постнекласики – із формуванням постмодерністської моделі соціальної динаміки (*постісторія*) та особливої *концепції ситуативної події*, стану (*performance*), коли реалізується не визначеність, а віртуальна конкретність смислів.

В антропології класика тлумачить людину як суб'єкт, що здатний пізнавати сутність; некласика аналізує буття людини як соціокультурне існування у контексті протиставлення „Воно” і „Над-Я”; постнекласика із концепції „Супер-Его” висуває тезу про заданість бажань матеріальними формами мови (Лакан). На думку Лакана, суб'єкт є ланкою між „реальним”, „уявним” і „символічним” (об'єктивованим у „означеному”); його думки й існування виявляються нетотожними одне одному, оскільки опосередковані „чужою” реальністю мови.

Виділяючи класичний, некласичний і постнек-

ласичний типи філософування, слід зазначити, що прикладом наукової раціональності постнекласичного типу є синергетика, яка водночас містить у собі і концептуальну модель реальності, і програму нового типу відношення людини до світу (концепція біфуркації), і, відповідно, передбачає формування моралі нового типу. Практично це означає новий підхід до проблеми про сутність, механізми і межі впливу людини на природу [3].

На думку М.А. Можейко, характерна для сучасної культури теорія нелінійних динамік реалізує себе як феномен розгалуження (версифікації) перспективних траєкторій еволюції. Домінування ідеї лінійності в європейській культурі знайшло вираження у природничому пізнанні як ідея еволюції, а в гуманітарному – як ідея прогресу. Культурній ситуації початку ХХІ ст. у сфері соціально-історичній і науково-пізнавальній властива суттєва нелінійність власної динаміки. Тоффлер оцінює сучасне суспільство як таке, що здійснює радикальний *цивілізаційний поворот*, що передбачає орієнтацію на ідеал *глобальної цивілізації* як такого планетарного комплексу, який оформлюється на підставі *етнокультурної різноманітності й організаційного поліцентризму*. Філософія постмодернізму (Дельоз, Ліотар, Дерріда, Джеймсон, Барт, Крістева, Бодрійяр, Фуко, Гваттарі) пропонує концептуальні моделі нелінійних динамік – нелінійна темпоральність, нелінійна модель динаміки несвідомого, „генеалогія” замість лінійної „історії” та ін. Розробляючи поняттєвий апарат для опису нелінійних динамік, філософія постмодернізму демонструє цілий спектр паралельних поняттєвих рядів: *текстологічний ряд*, *номадологічний ряд*, *шизоаналітичний ряд*. Найбільшою конкретністю характеризується текстологічна версія постмодерністської філософії, яка використовує термінологічний тезаурус пост-соссюріанської лінгвістики для формування нового стилю мислення, нового способу бачення світу, для виразу „нового досвіду” (трансгресія), який можна інтерпретувати як досвід нелінійного бачення світу.

Трансгресія – одне серед ключових понять постмодернізму, яке фіксує феномен переходу непрохідної межі, межі між можливим і неможливим: „трансгресія – це жест, який звернений на межу” (Фуко), „подолання здоланої межі” (Бланшо). Згідно з концепцією трансгресії, світ наявного, окреслюючи сферу відомого людині можливого, замикає її у своїх межах, відсікаючи будь-яку перспективу новизни. *Бланшо* визначає трансгресивний крок як „рішення”, яке виражає неможливість людини зупинитися, „пронизує світ, завершуючи себе у потойбічному, де людина довіряє

СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЛІНІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

себе якомусь абсолюту (Богу, Буттю, Благу, Вічності). *Батай* звертається до аналізу феномену релігійного екстазу (трансгресивного виходу суб'єкта за межі буденної психічної "норми") як феноменологічного прояву трансгресивного трансцензусу до Абсолюту. Сферою аналізу трансгресивного переходу в постмодернізмі є також феномен смерті, феномен безумства як у концептуальному (аналітики Фуко, Дельоза, Гваттарі), так і в літературному (романи Батая) планах. Специфікацією постає *ситуація заборони*, коли деяка межа мислиться як неперехідна внаслідок табу певною культурною традицією. Моделюється ситуація "свята" (аналогічно до "карнавалу" М. Бахтіна), коли дозволено те, що зазвичай заборонено. Саме трансгресія надає йому чудесного, божественного вигляду. Трансгресія, згідно з Бланшо, "означає те, що радикальне поза спрямованості", це можливість "непозитивного ствердження". Як зазначає Фуко, "йдеться не про всезагальне заперечення, йдеться про ствердження, яке нічого не стверджує, цілком пориваючи з перехідністю". Трансгресивний прорив відкриває новий горизонт у тому сенсі, що стосовно попереднього стану не "впливає" лінійно й, очевидно, і як єдиний наслідок. Новизна – це "можливість, яка постає після здійснення усіх можливих можливостей" (Бланшо) [4].

Постмодернізм однозначно пов'язує акт трансгресивного переходу зі "схрещенням" різних версій еволюції, що можна розглядати як аналог біфуркаційного розгалуження: як дивовижне схрещення фігур буття (Фуко). Трансгресію пов'язують із досвідом не *буття*, а *становлення* як поворот від існуючого до того, що виникає. За словами Фуко, філософія трансгресії виявляє відношення кінцевого до буття. Це – момент межі, який визначено ще класичною філософією (започаткова-

но Кантом) мовою діалектики категорій можливості та дійсності. Концепція трансгресії вводить поняття "неможливості" як онтологічну модальність буття. За відсутності нелінійної парадигми мислення лінійна матриця осягнення світу виявляється нездатною помислити трансгресивний перехід буття у радикально нову і принципово непередбачувану ситуацію – феномен "незнання" як модус існування людини. Аналогічно синергетика стверджує принципову неможливість прогнозування перспектив еволюційної динаміки у точках біфуркації.

Висновки. Становлення теорії нелінійних динамік у сучасній культурі репрезентує єдиний процес (предметний, методологічний і парадигмальний), який реалізується шляхом паралельного розгортання двох напрямів: синергетичної і постмодерністської дослідницьких програм. Поняття трансгресії фіксує механізми нелінійної еволюції. Насамперед йдеться про можливість формування принципово нових, не детермінованих наявним станом, еволюційних перспектив. Суттєвим моментом трансгресивного акту є те, що він порушує лінійність процесу. Постмодерністська концепція трансгресії намагається виявити глибинний механізм еволюційного процесу, який не фіксується традиційним мисленням.

1. Кутырев В.А. Апология человеческого (предпосылка и контуры консервативного философствования) // Вопросы философии. – №1. – 2003. – С.63 – 75.

2. Словари: Классика – Неклассика – Постнеклассика / [http // www.yndex.ru](http://www.yndex.ru)

3. Словари: Становление теории нелинейных динамик в современной культуре / [http // www.yndex.ru](http://www.yndex.ru)

4. Словари: Трансгрессия / [http // www.yndex.ru](http://www.yndex.ru)

V
° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° °

• •

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

"Вчителів треба знати в десять, двадцять раз більше, ніж буде викладено на уроці, щоб вільно володіти матеріалом, вибирати з великої кількості фактів найістотніші. Якщо я знаю в двадцять разів більше, ніж передаю учням, моя думка й мова народжуються на уроці непомітно для учнів, "муки творчості" вчителя не шарпають їх, вони сприймають матеріал без напруження, а я в центрі уваги маю не свою розповідь, а мислення підлітків: по очах бачу, зрозуміло їм чи ні; якщо є потреба, добираю нові факти".

Василь Сухомлинський
український педагог

V
° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° °